

Elektroninių išteklių įtraukimas į valstybinę bibliografiją: IFLA apžvalga

Beacher WIGGINS

Kongreso biblioteka, Vašingtonas, JAV, el. p. bwig@loc.gov

Straipsnyje pateikiama IFLA Bibliografijos sekcijos atliktos apklausos, siekiant gauti atsakymus į klausimus, susijusius su keturiomis sritimis: 1) privalomojo egzemplioriaus sistema; 2) dabartine archyvavimo ir privalomojo egzemplioriaus kaupimo praktika; 3) bibliografiniu aprašu; 4) prieiga prie tinklo archyvo, surinktų duomenų analizė.

Reikšminiai žodžiai: valstybinė bibliografija.

Siekiant padėti IFLA Bibliografijos sekcijai surinkti kuo išsamesnę informaciją apie atrankos kriterijus, kuriuos bibliografijos tarnybos taiko rengdamos savo šalies valstybinę bibliografiją, sekcija atliko apklausą, kurios elektroninę ir spausdintą formas atsiuntė sekcijos pirmininkas ir Oslo programos pirmininkas. Žiniatinklio ir kitiems skaitmeniniams ištekliams tampant vis prieinamesniems, sekcija suprato, jog nepaprastai svarbu sužinoti, kokiais būdais valstybinės bibliografijos tarnybos įtraukia šiuos išteklius į valstybinę bibliografiją.

Rengiant sekcijos programą 71-ajam IFLA Pasaulio bibliotekų ir informacijos kongresui, apklausa buvo išsiųsta 44 Europos nacionalinėms bibliotekoms ir bibliografijos tarnyboms. Buvo apsiribota tik Europos šalimis, remiantis sekcijos strategija planuoti programas, daugiausia dėmesio sutelkiant ties įvykiais, vykstančiais tame pasaulio regione, kuriame IFLA kongresas buvo organizuojamas. Šiame straipsnyje pateikiama surinktų duomenų analizė.

Kai kuriose šalyse veikia dvi institucijos, atsakingos už šalies valstybinės bibliografijos rengimą ir prisidėjimą prie šio proceso. Nudžiugino tai, jog į anketą atsakė 32 įstaigos, užtikrindamos, jog duomenys yra teisingi. Buvo pasikeista gautais rezultatais, kas yra sekcijos programos dalis, analizėje pateikiami tolesni duomenys, kurie leis sekcijai įgyvendinti savo tikslus: 1) apibrėžti atrankos kriterijus elektroninei valstybinei bibliografijai; 2) parengti elektroninės valstybinės bibliografijos pateikimo gairių projektą; 3) numatyti pagrindines valstybinės bibliografijos pateikimo gaires.

Atsakiusiųjų šalių ir jose veikiančių tarnybų sąrašas pateikiamas toliau. Jei atsakymus atsiuntė dvi vienoje šalyje veikiančios tarnybos (Danijoje, Lenkijoje ir Rusijoje), pavadinimas pateikiamas atskirai lenktiniuose skliaustuose.

Austrija (Austrijos nacionalinė biblioteka)
 Bulgarija (Šv. Kirilo ir šv. Metodijaus nacionalinė biblioteka)
 Čekijos Respublika (Čekijos Respublikos nacionalinė biblioteka)
 Danija (Danijos bibliografijos centras) (Det Kongelige biblioteka)
 Estija (Estijos nacionalinė biblioteka)
 Islandija (Islandijos nacionalinė ir universiteto biblioteka)
 Ispanija (Nacionalinė biblioteka)
 Italija (Nacionalinė centrinė biblioteka – Firenze)
 Jungtinė Karalystė (Britų biblioteka)
 Kipras (Kipro biblioteka)
 Latvija (Latvijos nacionalinė biblioteka)
 Lenkija (Lenkijos nacionalinė biblioteka)
 Lietuva (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras)
 Makedonija (Šv. Kliment Ohridski nacionalinė ir universiteto biblioteka)
 Malta (Maltos nacionalinė biblioteka)
 Norvegija (Norvegijos nacionalinė biblioteka)
 Olandija (Koninklijke biblioteka, Olandijos nacionalinė biblioteka)
 Prancūzija (Prancūzijos nacionalinė biblioteka)
 Rumunija (Rumunijos nacionalinė biblioteka)
 Rusija (Rusijos nacionalinė biblioteka) (Rusijos valstybinė biblioteka)
 Serbija (Serbijos nacionalinė biblioteka)
 Slovakija (Slovakijos nacionalinė biblioteka)
 Slovėnija (Nacionalinė ir universiteto biblioteka)
 Suomija (Helsinkio universiteto biblioteka, Suomijos nacionalinė biblioteka)
 Švedija (Karališkoji biblioteka – Švedijos nacionalinė biblioteka)

Šveicarija (Šveicarijos nacionalinė biblioteka)
 Ukraina (Ukrainos nacionalinė Vernadskio biblioteka)
 Vengrija (Nacionalinė Szechenyi biblioteka)
 Vokietija (Vokiečių biblioteka)

Apklausa parengta siekiant gauti atsakymus į klausimus, susijusius su keturiomis sritimis: 1) privalomojo egzemplioriaus sistema; 2) dabartine archyvavimo ir privalomojo egzemplioriaus kaupimo praktika; 3) bibliografiniu aprašu; 4) prieiga prie tinklo archyvo. Šios sritys yra svarbios, įgyvendinant tris anksčiau išvardytus sekcijos tikslus.

Privalomojo egzemplioriaus sistema

Šiuo metu diskutuojama apie privalomojo egzemplioriaus svarbą, kuriant nacionalinės bibliotekos fondus ir pildant jos valstybinę bibliografiją. Iš tiesų privalomasis egzempliorius yra pagrindas, kuriuo remiasi daugelis nacionalinių bibliotekų.

Respondentai pareiškė, kad veiktai, susijusiai su privalomuoju egzemplioriumi, skiriama daug dėmesio. *Trisdešimtyje* šalių veikia įstatymas, reikalaujantis kai kurių arba visų rūšių leidinių privalomojo egzemplioriaus, iš jų *vienuolikoje* šalių įstatymas apima ir nuotolinius elektroninius išteklius, *dvidešimt šešiose* – nekintančius elektroninius išteklius.

Verta pastebėti, kad iš šalių, kurios privalomojo egzemplioriaus neturi, tik *dvi* pranešė, jog nevykdo elektroninių išteklių bibliografinės apskaitos (visos arba iš dalies).

Reaguodamos į besikeičiančią skaitmeninę aplinką, *dvidešimt viena* šalis planuoja pakeisti privalomojo egzemplioriaus aprėptį per ateinančius penkerius metus. Dažniausiai minimi pokyčiai apibrėžti tokiuose komentaruose:

– „... registruoti visus elektroninius išteklius“ (Slovakija);

– „... įtraukti visą elektroninę medžiagą, apimant ir nuotolinius elektroninius išteklius“ (Vokietija);

– „... įtraukti sąlygas dėl elektroninių išteklių privalomojo egzemplioriaus ...“ (Norvegija).

Tik viena šalis paminėjo radijo ir televizijos laidų transliacijas:

– „... įtraukti elektronines publikacijas, taip pat radijo ir televizijos medžiagą ...“ (Suomija).

Lentelėje nurodomos datos, kada privalomojo egzemplioriaus įstatymas pradėjo veikti arba buvo pakeistas.

Kuriais metais priimtas privalomojo egzemplioriaus įstatymas?	Anksčiausiai Prancūzijoje (1537); vėliau Švedijoje (1661), Bulgarijoje (1897); vėliausiai Islandijoje (2002)
Kuriais metais įstatymas paskutinį kartą peržiūrėtas?	Vėliausiai Latvijoje (2005 ir vis dar taisomas)

Dabartinė archyvavimo ir privalomojo egzemplioriaus kaupimo praktika

Privalomojo egzemplioriaus kontekste siekta surinkti informaciją apie elektroninių išteklių archyvavimo praktiką. Kokiais būdais ištekliai kaupiami? Ar gali tais būdais pasinaudoti kitos nacionalinės bibliotekos? Kadangi labai svarbu suteikti nuolatinę prieigą prie elektroninių išteklių, ką planuota nuveikti siekiant, kad šie ištekliai taptų nacionalinės bibliotekos fondų dalimi, kuria vėliau galėtų naudotis būsimeji vartotojai?

Daugiau nei pusė respondentų nurodė, kad elektroniniai ištekliai kaupiami: *aštuoniolika* bibliotekų kaupia nuotolinius išteklius, o *dvidešimt šešios* – nekintančius išteklius. *Vienuolikoje* šalių už elektroninių išteklių kaupimą atsako kelios tarnybos. Tai – akademijos, archyvai (nacionaliniai ir specialiosios paskirties, pvz., filmų), vyriausybės organizacijos, bibliotekos (vyriausybės, mokslinės), muziejai ir kitos nacionalinės bibliotekos.

Šešiolika bibliotekų kaupia nuotolinius išteklius surinkimo būdu, *keturiolika* renka iš leidėjų, o *septynios* taiko kitas priemones. Kitos priemonės – tai parsisiųsdinimas prisiregistravus, savanoriškas indėlis, pirkimas ir dovanojimas.

Lentelėje pateikiami atsakymai, susiję su nuotolinių elektroninių išteklių tipais, kuriuos šiuo metu archyvuoja tarnybos.

Visa nacionalinio domeno vardo sritis (pvz., .fi, .uk)	11
Atrinkti ištekliai, esantys nacionalinio domeno vardo srityje	12
Ištekliai, paskelbti ne nacionalinio domeno vardo srityje (pvz., .com, .org, .net)	9
Tik skaitmeninės prigimties ištekliai	7
Tik nemokamai prieinami ištekliai	7
Ištekliai, prie kurių prieiga yra mokama	2
Ištekliai, prieinami tik ribotoms vartotojų grupėms	2

Tyrėjai klausė tarnybų, kaip dažnai nuotoliniai elektroniniai ištekliai yra kaupiami ar renkami. Siekiant surinkti duomenis apie platesnį nuotolinių išteklių spektrą, buvo pateiktas 26 tipų sąrašas. Didžioji dauguma respondentų atsakė, kad įvairių tipų ištekliai, tarp jų ir plačiausias – visa nacionalinio domeno sritis, dažniausiai renkami vieną arba du kartus per metus. Įdomu, kad aštuoniolikos tipų ištekliai renkami kasdien! Norėdamos palengvinti rinkimo procesą, *penkiolika* tarnybų sukūrė atrankos kriterijus, taikomus nuotolinių išteklių kaupimui/archyvavimui. *Šešiolikoje* tarnybų sukurti nekintantiems ištekliams taikomi atrankos kriterijai. *Dvylika* iš jų paskelbė šiuos kriterijus. Informacija apie tai, kur galima susipažinti su paskelbtais atrankos kriterijais, pateikiama IFLA Bibliografijos sekcijos svetainėje.

Dėl nuolat besivystančių tinklo išteklių ir sparčiai kintančios jų kūrimo aplinkos gana įprasta eksperimentuoti, ieškant geriausių būdų tvarkyti šiuos išteklius. *Keturiolika* tarnybų (Čekijos Respublika, Danija, Islandija, Jungtinė Karalystė, Latvija, Norvegija, Olandija, Prancūzija, Serbija, Slovėnija, Suomija, Ukraina, Vengrija, Vokietija) pranešė, kad jos atlieka eksperimentus, išbandydamos nuotolinių išteklių archyvavimo ir atrankos priemones. Komentarai atskleidė, kad vykdomi įvairūs eksperimentai:

- „Prieš paskelbiant naują įstatymą, buvo atlikta keletas bandymų...“ (Danija);
- „... eksperimentai, vykdomi nuolatinio atrinktų išteklių surinkimo srityje“ (Islandija);
- „... bandomos surinkimo priemonės, taip pat Suomijos žiniatinklio „universalus“ surinkimas (1–2 kartus per metus) ir dar kelios specifinės priemonės“ (Suomija);
- „Nėra priimta sprendimų, kurie padėtų patenkinti Latvijos žiniatinklio turinio surinkimo poreikius.“ (Latvija);
- „Atranka yra peržiūrima, kad būtų galima pradėti surinkimo procesą.“ (Prancūzija);
- „Šiuo metu yra tiriamos kelios tinklo išteklių rinkimo technologijos...“ (Vokietija).

Buvo įvardytos ir kelios išbandytos surinkimo priemonės: „Heritrix“ (Čekijos Respublika ir Slovėnija), „NEDLIB harvester“ (Latvija) bei „Wget“ ir „Hittrack“ (Vokietija). Didžiąją dalį bandymų remia Tarptautinis interneto išsaugojimo konsorciūmas (International Internet Preservation Consortium – IIPC). Šią bendradarbiavimo iniciatyvą įvardijo keletas respondentų. IIPC yra dvylikos organizacijų, priklausančių chartijai, grupė, kuri siekia surinkti, išsaugoti ir padaryti prieinamą interneto medžiagą. Grupė tikisi į šią veiklą įtraukti ir nacionalines bibliotekas. *Aštuonios* anketa užpildžiusios tarnybos (Danija, Islandija, Italija, Jungtinė Karalystė, Norvegija, Prancūzija, Suomija, Švedija) yra IIPC narės.

Pagrindinis IIPC tikslas yra skatinti tobulinti ir dalytis priemonėmis, metodais ir standartais, kuriais remiantis kuriami tarptautiniai archyvai. (Daugiau informacijos pateikiama adresu <http://netpreserve.org>).

Geriausią skyrių baigti šiais komentarais: „2005 m. Norvegijos nacionalinė biblioteka suplanavo atlikti šią su nuotolinių elektroninių išteklių privalomuoju egzemplioriumi susijusią veiklą:

- rinkti visą nacionalinio domeno vardo sritį keturis kartus per metus; bus renkamos svetainės ir visų kitų tipų dokumentai, prieinami internete;
- kasdien rinkti laikraščius;
- rinkti serialinius leidinius ir elektroninius žurnalus taip dažnai, kaip jie yra atnaujinami;

– rinkti kitas atitinkamas svetaines, pateikiamas ne .no domene (.com, .org, .net ir t. t.).

2005 m. neplanuojama rinkti duomenų bazių ir giluminio žiniatinklio svetainių“.

Bibliografinis aprašas

Džiugina pranešimai, kad didelei daliai elektroninių išteklių yra sudaromas bibliografinis aprašas: *dvidešimt* tarnybų sudaro aprašą kai kuriems arba visiems nuotoliniams ištekliams, *dvidešimt septynios* tarnybos tai daro nekintantiems ištekliams. *Devynios* tarnybos atlieka šią veiklą kartu su kitomis įstaigomis. Buvo nurodytos įvairios schemos ir katalogavimo priemonės, vartojamos sudarant bibliografinį aprašą. *Dublin Core (vienolika)* ir MARC21 (*šešios*) buvo dažniausiai įvardytos metaduomenų schemos; UNIMARC ir METS (Metaduomenų kodavimo ir perdavimo standartas) kiekvieną taiko po *dvi* tarnybas.

Lentelėje išvardytos dažniausiai taikomos katalogavimo priemonės.

Katalogavimo priemonė	Nuotoliniai elektroniniai ištekliai	Nekintantys elektroniniai ištekliai
AACR	8	10
ISBD	13	21
Kongreso bibliotekos taisyklių interpretacija	2	2

Tarnybų vartojami identifikatoriai parodė, kad ISBN (*dvidešimt viena*) ir ISSN (*dvidešimt dvi*) taikomi reguliariai, o URL ir URN atitinkamai taiko *trylika* ir *dešimt* tarnybų.

Sudarant atsakymų, susijusių su nuotolinių išteklių bibliografinio aprašo lygmenimis, lentelę būtina pažymėti, kad dauguma atsakiusiųjų tarnybų teigė, jog sudaro išsamius standartinius katalogo įrašus. Tačiau tik nedidelis procentas respondentų vykdo autoritetinę apskaitą: *šešios* tarnybos atsakė, kad autoritetinė apskaita vykdoma *dvidešimt šešiesiems* išvardytų išteklių tipams. Gana daug tarnybų (*dvidešimt dvi*) išsamų bibliografinį aprašą sudaro nekintantiems ištekliams.

Atkreipiant didesnę dėmesį į elektroninius išteklius, IFLA Bibliografijos sekciją domino, ar elektroniniai ištekliai atsispindi valstybinėje bibliografijoje.

Toliau pateikiama lentelė su atsakymais apie nuotolinius ir nekintančius išteklius.

<i>Nuotoliniai elektroniniai ištekliai</i>	
Ištekliai tipai	Įtraukiamas į VB
Visa nacionalinio domeno vardo sritis (pvz., .fi, .uk)	2
Teminės svetainės	2
Vyriausybinių institucijų svetainės	2
Nevyriausybinių institucijų svetainės	4
Komercinių įmonių svetainės	
Internetiniai dienoraščiai	1
Pokalbių grupės	
Naujienų grupės	
Monografijos (išskyrus anksčiau išvardytas)	11
Mokslinės ataskaitos, disertacijos ir kiti moksliniai darbai	10
Vadovėliai	7
Elektroninės knygos	12
Serialiniai leidiniai (išskyrus anksčiau išvardytus)	12
Elektroniniai žurnalai	13
Straipsnių archyvai	4
Laikraščiai	9
Laikraščių archyvai	2
Žemėlapiai (taip pat duomenų bazės)	4
Muzikos partitūros	5
Garso įrašai	3
Filmai	2
Žaidimai	2
Bendrieji mokomieji objektai ir komplektai	2
Duomenų bazės (pvz., bibliografinės, visatekstės, skaitmenų, vaizdų, garso, mišrios)	3
Vienadieniai	
Kiti (nurodyti)	
<i>Nekintantys elektroniniai ištekliai</i>	18

Tarnybos taip pat sukūrė atitinkamus atrankos kriterijus, taikomus įtraukiant elektroninius išteklius į valstybinę bibliografiją. *Dešimt* tarnybų pranešė, kad tokius kriterijus sukūrė nuotoliniams ištekliams, *septyniolika* – nekintantiems ištekliams. Savo atrankos kriterijus paskelbusiųjų tarnybų URL pateikiami sekcijos tinklalapyje.

Septynios tarnybos pažymėjo, kad vykdo eksperimentus arba taiko bandomąsias programas, susijusias su elektroninių išteklių bibliografiniu aprašu. Eksperimentai atliekami tam, kad būtų nustatyti alternatyvūs bibliografinio aprašo sudarymo būdai. Pavyzdžiui:

- metaduomenų generatoriaus taikymas;
- *Dublin Core* taikymas;
- aprašų taikymas straipsnių duomenų bazėje prieigai prie privačioms kompanijoms priklausančių visatekstinių straipsnių;
- naujai sukurtos Kongreso bibliotekos prieigos lygmens įrašo taikymas sudarant katalogo įrašus.

Prieiga prie tinklo archyvo

Prieiga prie turinio yra trokštamas rezultatas, susijęs su į valstybinę bibliografiją įtraukiamais bibliografiniais duomenimis. Šiame anketos skyriuje daugiausia dėmesio skirta būtent šiam svarbiam aspektui. *Keturiolikoje* šalių

veikia įstatymai, reguliuojantys vartotojų teises prieigai prie elektroninių išteklių ir jų vartojimui, *dešimt* tarnybų suteikia savo vartotojams prieigą prie jų archyvo. *Šešiolika* tarnybų turi skaitmenines saugyklas elektroninių išteklių archyvavimui. *Aštuonios* tarnybos išvardijo URL adresus, kuriuose pateikiama informacija apie techninę struktūrą. URL išvardyti sekcijos tinklalapyje. Itin dažni du respondentų komentarai:

– „Tinklalapių archyvavimas vis dar eksperimentiniame etape“;

– „... akivaizdu, kad iškilis sąlygų, susijusių su prieiga prie tinklalapių, archyvuojamų remiantis privalomuoju egzemplioriumi“.

Išvados

Apklausoje rezultatų duomenys pateikia daug naudingos informacijos tiek apie praktinius poreikius, tiek apie strategijų svarstymus. Ir toliau bus remiamasi šiais duomenimis, nes sekcija planuoja surengti du pasaulinius IFLA kongresus Seule ir Durbane. Sekcijos svetainėje bus paskelbta šiame straipsnyje pateikta analizė ir kita informacija. Taip pat bus URL sąrašas, kuriame galima rasti išsamesnę informaciją, kurią suteikė valstybinės bibliografijos tarnybos, publikuojami nuodugnesni atsakiusiųjų tarnybų komentarai.

Žvelgiant į ateities perspektyvą ir remiantis apklausos rezultatais, galima drąsiai teigti, kad:

– valstybinės bibliografijos tarnybos ieško būdų, kaip parengti bibliografinį aprašą, pagrįstą esamų metaduomenų surinkimu ir vartojimu;

– bibliografinis aprašas bus tobulinamas, vartojant išsamaus lygmens katalogo įrašus, kurie yra naudojami ir spausdintiems ištekliams;

– privalomojo egzemplioriaus įstatymo peržiūrėjimas bus lemiamas faktorius, įtraukiant interneto išteklius į nacionalinių bibliotekų fondus;

– dauguma Europos šalių planuoja peržiūrėti privalomojo egzemplioriaus įstatymą;

– nacionalinės bibliotekos imasi priemonių kuo labiau įtraukti tiek nuotolinius, tiek nekintančius elektroninius išteklius į valstybinę bibliografiją;

– vykdomi eksperimentai, kad valstybinės bibliografijos tarnybos galėtų lengviau gauti ir išsaugoti tinklo išteklius bei užtikrinti prieigą prie jų;

– įvairūs eksperimentai padės įgyti praktikos ir sukurti standartus;

– IIPC suvaidins svarbų vaidmenį žiniatinklio surinkime, kurį atliks Europos valstybinės bibliografijos tarnybos.

Iš anglų kalbos vertė S. Racevičiūtė

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2005 m. Osle (Norvegija) vykusioje 71-ojoje IFLA konferencijoje „Libraries – A Voyage of Discovery“.